

MORALĖS FILOSOFIJOS IR PSICHOLOGIJOS KONFERENCIJA: KAIP APIBRĖŽTI MORALĖS SRITĮ?

Kurios normos ir kurie sprendiniai gali būti vadinami moraliniais? Kas skiria būtent moralines normas ir įsitikinimus nuo konvencinių? Kaip reikėtų apibrėžti moralės sritį? Šiuos ir kitus klausimus, susijusius su moralės sritimi, kėlė tarptautinės daugiadalės konferencijos „Moralės sritis. Konceptualiniai klausimai moralės psichologijoje“ dalyviai. Konferencijoje, kuri vyko 2014 metų spalio 9–11 dienomis Vilniaus universitete, pranešimus skaitė filosofai, antropologai, psichologai, kognityvinių mokslų atstovai – visi taikydami skirtingas prieigas bei metodus, tačiau ieškodami atsakymų į bendrus klausimus.

Itin plati mokslinės tematikos linija konferencijoje atsirado neatsitiktinai. Konferencijos organizatoriai Vilius Dranseika ir Renatas Berniūnas – eksperimentinės filosofijos pradininkai Lietuvoje. Kalbinti 86-ajame „Problemu“ numeryje, V. Dranseika ir R. Berniūnas pabrėžė, jog ši nauja filosofijos kryptis ieško filosofinės problematikos ir empirinių tyrimų sąlyčio taškų. Pritaikyti deskriptyvinėje moralės teorijoje ar kai kuriuose metaetikos klausimuose, empiriniai metodai leidžia produktyviai ieškoti atsakymų išvengiant naivumo filosofijos atžvilgiu, tačiau kartu liekant atsakingais empirinių mokslų atžvilgiu (Gricevič, Berniūnas, Dranseika 2014: 202–205).

Pirmąją konferencijos dieną ir patys organizatoriai su Paulo Sousa iš Belfasto Ka-

ralienės universiteto pristatė bendrą Mongolijoje atliktą eksperimentinės filosofijos tyrimą „Ar egzistuoja skirtingos moralės sritys? Rezultatai iš Mongolijos“. Tyrimą paskatino klausimas dėl skirties tarp moralinių ir konvencinių normų egzistavimo. Konkrečiai jame nagrinėjama, kaip žmonės įvairių prasižengimų kontekste svarsto apie „žalos“ ir „neteisingumo“ kategorijas. Pasak tyrėjų, gauti duomenys skatina manyti, kad „neteisingumo“ kategorija moralės psichologijoje yra konceptualiai pirmesnė nei „žalos“: moraline transgresija laikomas ne bet koks žalos sukėlimas, o tik toks, kai žala padaryta neteisingai. Kita vertus, panašu, kad „neteisingumo“ sąvoka aprėpia ne visus moralinių transgresijų atvejus – neloyalumas savo grupei, nepagarba autoritetams ir kai kurie kiti prasižengimai tyrimo dalyvių buvo suvokiami kaip moralinės transgresijos, tačiau didelė dalis tiriamųjų nemanė, kad šiais atvejais su kuo nors pasielgiama neteisingai.

Tokių panašių filosofinių prielaidų, intuicijų bei klausimų tikrinimas empiriniais metodais, pasak Dranseikos, – vienas esminių eksperimentinės filosofijos užsiėmimų (Gricevič, Berniūnas, Dranseika 2014: 202). Taigi, pagrindiniu tyrimų lauku tampa ne tiek racionalistinės idėjos, kiek vadinamoji liaudies psichologija (*folk psychology*) – kasdienybėje vyraujantys žmonių įsitikinimai.

Filosofijos ir empirinių mokslų sankirtos taškų paieška padiktavo ir kviestinių konfe-

rencijos pranešėjų pasirinkimą. Pirmąją dieną konferenciją atidarė Rutgerso universiteto profesorius Stephenas Stichas, akademijoje labiausiai žinomas sąmonės filosofijos, epistemologijos, biologijos filosofijos ir moralės psichologijos srityse. Pastaruoju metu jo tyrimai koncentruojasi būtent moralės psichologijos srityje, daugiausia taikant tarpdalykinius tyrimo metodus, filosofines intuicijas tikrinant empiriniais metodais ir fiksuojant bei analizuojant rezultatų skirtingose kultūrose skirtumus. Šia prieiga rėmėsi ir konferencijai skirtas pranešimas provokuojančiu pavadinimu „Nėra tokio dalyko kaip moralės sritis“ (*There is no Moral Domain*). Parodydamas, jog filosofų mėginimai rasti vieną teisingą moralės apibrėžimą, lygiai kaip psichologų mėginimai tiksliai apibrėžti moralės sritį, buvo nesėkmingi, Stichas gynė tezę, jog nėra vieno teisingo moralės ir moralės srities apibrėžimo, tad reiktų atsisakyti mėginimo tai padaryti. Stichas pabrėžė, kad jokių būdų neneigia paties normatyvumo ir įvairių normų egzistavimo. Jo pagrindinis tikslas buvo pakritikuoti bandymus bendrame konvencinių normų lauke apibrėžti išskirtinai moralės sritį. Kitas kviestinis pranešėjas – Paulo Sousa, antropologijos ir kognityvinių mokslų atstovas, dalyvavęs daugybėje tarpkultūrinių tyrimų, pastaruoju metu daugiausia dirbantis moralės psichologijos srityje ir ypač besidomintis jos ryšiu su religija. Sousa skaitė pranešimą „Moralė, normatyviniai įsitikinimai ir objektyvizmas“, kuriame kėlė klausimą, ar žmonės moralinius įsitikinimus laiko objektyviai, ar subjektyviai teisingais. Remdamasis tyrimo rezultatais, pranešėjas teigė, jog pamatinių žmogaus teisių nepaisymą ar neteisingumą linkstama laikyti objektyviai blogais. Kita vertus, dauguma kitų moralės

sričiai priskiriamų dalykų vertinami ne taip griežtai ir vienareikšmiškai.

Filosofinei problematikai skirtoje konferencijos dalyje pirmąją dieną Shen-yi Liao (Leedso universitetas ir Nanyango technologijos universitetas) pranešime „Moralės sritis ir estetikos sritis“ mėgino ieškoti atsakymo į klausimą, kiek mūsų estetiniam sprendiniui dėl meno kūrinio turi įtakos moralinis kūrinio turinio vertinimas. Danielis Eggersas iš Cologne universiteto pranešime „Reaktyvios nuostatos ir asmeninė autonomija: moralės srities minimalizmo gynimas“ pateikė argumentų, grindžiančių moralės srities minimalizmą, ir teigė, jog moralę reiktų sieti tik su teisėmis ir pareigomis kitų atžvilgiu bei atsisakyti tokių klausimų kaip gero ir teisingo gyvenimo klausimas, kuris tradiciškai buvo priskiriamas moralei. Readingo universiteto atstovė Anna Whitson, tyrinėjanti įsipareigojimo kategoriją, svarstė tradiciniam požiūriui oponuojančią galimybę, jog įsipareigojimas ir emocijos aptariant moralinio veiksmo motyvaciją gali būti ne supriešintos, o susietos draugėn. Kitaip tariant, ji siūlė kalbėti apie įsipareigojimo jausmą kaip specifinę, moralės sričiai priklausančią emociją.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Centrinės Europos universiteto profesorius Danas Sperberis, puikiai žinomas antropologijos, lingvistikos, filosofijos ir psichologijos srityse. Sperberio pavardė siejama su natūralistine prieiga kultūros tyrimuose, bei drauge su Deirdre Wilson išplėtotą „relevancijos teoriją“, taikančią kognityvinę prieigą komunikacijos tyrimams. Pranešime „Kultūrinė moralės epidemiologija“ Sperberis pateikė evoliucinį požiūrį į teisingumo kategoriją ir teigė, jog būtent bendras biologinis polinkis į teisingumą įgalina kultūriškai skirtingas

normų sistemas. Antrojo dienos kviestinio pranešėjo iš Pittsburgho universiteto, Eduardo Machery, tyrimai daugiausia remiasi į teorinių klausimų ir psichologijos bei kognityvinių mokslų sankirtą. Machery domina evoliucijos teorijų pritaikymas žmogaus suvokimui tyrinėti, moralinių sąvokų struktūra, eksperimentinės filosofijos temos. Savo pranešimu „Moralinės ir religinės normos skirtingose religijose“ Machery supažindino su tarpkultūrinio tyrimo, nagrinėjančio moralines ir nemoralines normas, rezultatais, leidžiančiais daryti prielaidą, jog ši skirtis, taigi ir siekis apibrėžti išskirtinai moralės sritį, nėra universalūs. Kartu Machery nagrinėjo religinių ir moralinių bei konvencinių normų santykio klausimą: ar galima religines normas laikyti atskira normų sritimi? O gal jos sutampa su kitomis moralinių ar nemoralinių normų sritimis?

Filosofinės problematikos dalyje Berno universiteto profesorius Dale Jacqueline pranešimu „Mentalinio priežastingumo efektyvumas ir kontrakauzalinė valios laisvė veiksmo atsakomybės psichologijoje ir metafizikoje“ siekė apginti moralinę atsakomybę bei pasiūlė argumentus prieš epifenomenalizmą – pažiūrą, jog veiksmų priežastimis negali būti laikomi mintiniai sąmonės procesai, net jei tikima, kad jie egzistuoja. Tarptautinio LCC universiteto atstovas Philipas Shaddas pranešime „Meilė ir moralės sritis“ svarstė, kaip moralės sritį padėtų apibrėžti ir ką apie ją galėtų pasakyti išplėtota agapizmo etinė teorija. Pasak Shaddo, agapizmas gali pasiūlyti įžvalgų, kurios lieka pražiūrėtos, kai moralės sritį mėginame apibrėžti remdamiesi kitomis filosofinėmis teorijomis ar metodais. Yuliya Kanygina iš Centrinės Europos universiteto pranešime „Ar gali normatyvūs, į mus pačius nukreipti reikalavimai būti lai-

komi moraliniais?“ atkreipė dėmesį, jog didžioji dalis moralės filosofijos problematikos pastaruoju metu sukasi aplink mūsų moralinį santykį su kitais, tačiau užmiršamas klausimas, ar egzistuoja pareigų sau patiems. Kanygina argumentuotai gynė tezę, jog esama pareigų ne tik kitiems, bet ir sau. Kitaip tariant, ji teigė, jog į moralės sritį patenka normos, apibrėžiančios gerą gyvenimą ir mūsų elgesį, nukreiptą į mus pačius.

Mokslinei problematikai skirtoje dalyje vienas įsimintinesnių pranešimų buvo Romanos Žihlavníkovos, Andrejaus Mentelio ir Ivano H. Tufo, Palacky universiteto ir Comenius universiteto mokslininkų, pristatytas tyrimas: „Ar jie mane mato?“ – savistabos poveikis moraliniam veiksmui“. Tyrėjai nagrinėjo klausimą, ar žmonės elgiasi kitaip, jei mano, kad yra stebimi. Pasak mokslininkų, tyrimai atskleidžia tokį faktą: mintis, kad esame stebimi, keičia mūsų elgesį. Mokslininkai siekė parodyti, jog užtenka net veidrodinio mūsų pačių atspindžio, taigi savistabos, kad būtų sukeltas šis stebėjimo poveikis mūsų elgesiui. Pranešimus šią konferencijos dieną taip pat skaitė Aistė Šeibokaitė, Christine Clavien, Chloë FitzGerald bei kiti.

Paskutinę konferencijos dieną pradėjo Katinka Quintelier iš Amsterdamo universiteto. Quintelier nagrinėja, kiek ir kaip tyrimų apie žmogaus prigimtį, suvokimą, evoliuciją rezultatai yra svarbūs bei reikšmingi etikai. Ją domina empiriniai moralės psichologijos tyrimai, moralinio reliatyvizmo klausimas. Pranešimu „Liaudiškas moralinis reliatyvizmas“ (*Folk Moral Relativism*) Quintelier aptarė savo tyrimo, nagrinėjančio klausimą, kas lemia polinkį moralinius teiginius laikyti reliatyviais, rezultatus. Visa trečioji konferencijos diena buvo paskirta išskirtinai mokslinės problematikos pranešimams.

Pranešimus skaitė ir savo tyrimus pristatė Oxfordo universiteto profesorius Jimas A. C. Everettas („Tikroji vagono dilema: empirinės ir teorinės problemos vadinamuosiuose utilitariniuose sprendiniuose“), Monica Heintz iš Paris Quest Nanterre La Défense universiteto („Kaip identifikuoti moralinį samprotavimą tarpkultūriniuose susidūrimuose?“) ir kiti.

Visos trys konferencijos dienos sulaukė aktyvaus lankytojų dėmesio. Nepaisant skirtingos pranešimų problematikos bei metodų,

visiems buvo negailima klausimų, komentarų ir patarimų. Pranešėjai nagrinėjo aktualias temas ir problemas, neretai užimdavo prieštaringas pozicijas, keldavo poleminius klausimus, tad diskusijos mezgėsi ne tik po klausimų sesijos ar per pertraukas – pačiuose pranešimuose ne kartą buvo galima išgirsti nuorodų į ankstesnių pranešėjų argumentus. Šią tarptautinio masto konferenciją moralės problematikai nagrinėti galima laikyti išties sėkmingu įvykiu Lietuvos filosofiniame gyvenime.

Aistė Noreikaitė
Vilniaus universitetas